

Oponentský posudek na diplomovou práci Jonáše Kreisingera

„Smysluplnost práce v ekonomice platforem“

Při posuzování diplomové práce budu postupovat následujícím způsobem: nejprve chci charakterizovat poznávací rámec textu, jak jsem si ho osvojil při čtení této práce; položím si otázky, jaký cíl si práce klade, v jakém tematickém okruhu formuluje interpretační rámec, jak a s jakými poznávacími prostředky přistupuje k doložení formulovaného cíle práce. Následně práci zhodnotím.

Cíl práce je formulován v úvodní kapitole v podobě obecného tématu: studovat smysluplnost práce v nízkopříjmovém a prekarizovaném sektoru a přispět k hlubšímu poznání zvoleného tématu, a to volbou vhodnějšího teoretického rámce i metody zkoumání, než se v této oblasti dnes obvykle uplatňují. Situační povahu svého zkoumání autor konkretizuje formulací výzkumné otázky: „ Jaká je struktura a dynamika (ne)smysluplnosti práce pro pracující ve vídeňské kurýrní službě Mjam? (s.6). Svě badatelské úsilí podporuje i osobním zaujetím a zkušeností s fenoménem smyslu práce i snahou ovlivnit praktická řešení v této oblasti (s.7). Ke zvolené výzkumné otázce se autor vrací a konkretizuje ji, jak postupuje jeho zkoumání (např. s. 37 a argumentace k schémátům č. 1 a č.2).

Následující kapitola 2 prezentuje rozsáhlé poznatkové zázemí k tématu práce; nejprve k obecnějšímu stavu kapitalistických forem práce, k masové zaměstnanosti, k řešení změn v povaze práce a následně pak k odborné diskusi o aktuálních a podstatných změnách v povaze práce, které jsou spojeny s růstem vlivu informační a komunikační techniky a jsou odborně reflektovány pomocí pojmu platforma. Spolu s obecným vymezením platformy jako způsobu organizování ekonomického života online nebo pomocí případných aplikací jsou diskutovány teoretické, geografické a ideologické aspekty tohoto fenoménu, je navržena jejich typologie podle oblasti využití platforem (ss. 13 -14) a podle kulturních důsledků (zejména podle zaměstnaneckých forem a možností odborové organizovanosti). Jako příklad jsou zde uvedeny rakouské praktiky, které odlišují pozici pravého provozovatele služeb od svobodného provozovatele a nabízejí pohled na aktéry utvářející ekonomické a pracovní platformy. Po prezentaci poznatků o ekonomicko-organizačních stavech a podobách platforem se autor věnuje diskusi k tématu smysluplnosti práce a jednání (viz podkapitoly 2.3 a 2.4). V prvně jmenované podkapitole dokládá, že problém smyslu nelze diskutovat bez filozofických poznatků a k tomu využívá význam nerovných mocenských vztahů (ss. 36, 42, 45), jak je interpretuje zejména marxistický přístup; v poslední jmenované podkapitole, včetně podkapitoly 2.5, autor využívá sociálněvědní konstruktivistické přístupy ke studiu hodnot, které promýšlí význam principů zásluhovosti, uznání či péče (zejména Veltman, Yeoman, Gorz, Weeks, Chalofsky) a nabízí k tomu dostatečně bohatý pojmový aparát. Zde se také rýsují problémy, jak propojit pohybové aspekty jednání s jeho diskurzivními rysy, což autor řeší příklonem k fenomenologickému metodologickému postupu. Uplatněnou metodu zkoumání i problémy spojené s jejím využitím řeší pomocí odkazu na vybrané autory (zejména Moustakas, Spiegelberg). Pro přechod výkladu od teoreticko-metodologického rámce k výzkumné části dochází k jeho určité diskontinuitě, kterou si autor uvědomuje. K tomu uvádí: „Fenomenologická analýza je do jisté míry odlišným ontologickým a epistemologickým rámcem, než jaký jsem zaujal v teoretické části své diplomové práce. Zatímco tam jsem analyzoval smysluplnost práce perspektivou třídní analýzy a skrze to spíše strukturálně a objektivisticky, v analytické části využívám metodu, která je v rámci paradigmatického rozštěpení sociologie řazena spíše k interpretativnímu paradigmatu“ (s. 43) A dále dodává: „Obě části lze však sloučit, pokud se na ně pohlédne jako na různé úrovně společenské reality. Zatímco třídní analýza ukazuje na socio-ekonomické určení fundamentálních struktur společností, fenomenologie umožňuje

pochopit, jak se tyto struktury projevují na povrchu reality a jak jsou v každodennosti zakoušené.“ (s.41).

Poslední čtvrtá kapitola, která prezentuje výsledky výzkumu zvoleného tématu, příznačně dokumentuje výše uvedené poznávací napětí při studiu problému smysluplnosti lidského jednání. Evidentně autor sympatizuje se situací možného sdílení bezprostřednosti prožité zkušenosti o důvodech či smysluplnosti jednání (tázání jde přes témata se snahou o vazbu na konkrétní zážitky, s. 45) a současně si uvědomuje sociální zprostředkovanost poznávání smyslu lidského jednání. Reflexe tohoto poznávacího napětí se projevuje jak v odkazování na použitou literaturu, tak ve vyhodnocování realizovaných rozhovorů. V pozadí leží otázka, zde přece by nebylo možné využít analytické (empiricky podpořené) postupy při studiu hodnotových otázek, včetně smyslu lidského jednání. Klíčovým poznávacím rámcem a podnětem tohoto úsilí jsou schémata č. 1 a č.2 (ss. 59, 71) Obsahují arbitrárně zvolené „nulové“ pojmy, či faktory vlivu – motivace, spokojenost -, které mohou ovlivňovat formování vědomí a vědění studovaných aktérů (s. 72). V takto strukturovaném rámci, pak lze podle autora vymezit soubor relevantních faktorů vlivu, hledat rozdíly ve váze jednotlivých faktorů, či esenciální povahu některých faktorů ve vztahu k jiným faktorům. Východiskem je pak příklon k tradičnímu využití pojmové rozdílnosti mezi subjektivní a objektivní smysluplností a zjištění, že obsahově se oba pojmy vzájemně proplétají, což omezuje uplatnění analytických přístupů. Při závěrečném hodnocení autor využívá tradiční hodnotící pozici. Připomíná komplexitu zvoleného tématu a navrhuje další možné výzvy pro výzkum v této oblasti (např. pomocí jiné metody, četnějšího vzorku, důkladnější strukturační).

V závěrečné části posudku zhodnotím výzkumné zaměření a relevanci tématu předložené diplomové práce; posoudím, zda a jak se autorovi zdařilo dosáhnout cíle, který si zadal, a využiji pozici oponenta ke zhodnocení přínosu prezentovaných poznatků i „silných a slabých míst“ v prezentované argumentaci. V prvním přiblížení chci konstatovat, že předložený text splňuje nároky odborného textu: formuluje otázku, kterou chce řešit, prezentuje teoretický rámec i vhodný metodický postup pro zkoumání zvolené otázky a interpretuje získané poznatky v tomto poznávacím rámci. Při pohledu na obsah práce vzniká jednoznačný dojem, že si autor zvolil náročné téma. Náročnost je indikována rozpětím mezi tématem smysluplnosti, která nelze řešit bez filozofických a wisensociologických poznatků na jedné straně a na druhé straně bez poznatků z vybraných sociálně vědních oborů (ekonomie, organizace, psychologie, komunikační studia), které jsou nezbytné pro výzkum konkrétně zvolené pracovní platformy. Po obeznámení s textem je však zřejmé, že značná část textu má přehledovou úlohu a zacílený text na sledování a interpretaci hodnotových orientací vybrané platformy je uplatněn jen v určité části textu (čtvrtá kapitola).

Přehledová povaha úvodních kapitol dokumentuje autorovu schopnost studovat sociální jevy v abstraktnějších souvislostech. To je třeba ocenit. Má však řadu úskalí. Umožňuje upozorňovat na alternativní interpretační přístupy a zkratky, kterých se může autor snadno v této rovině uvažování dopustit (v textu se to projevuje zejména odkazováním na Marxovo pojetí práce, ss. 36, 41, 45). Další úskalí pak plyne v „rozptylování“ badatelského pohledu na zkoumaný problém. K prvnímu úskalí bych připomínal, že autorovo úsilí o využití Marxovy interpretace vztahů mezi třídně strukturovanou mocí a osmyslováním prožívané práce je oprávněné. Poukazuje na význam mocenských nerovností pro utváření hodnotových orientací, ale současně zužuje pohled na úlohu hodnot jak odvaru využívaných prostředků jednání či panující moci. Zde bych nabídl interpretace práce u Durkheima a Webera, které naopak vyžadují, aby zkoumání prostředků jednání - toho, co člověk může udělat - bylo odděleno od toho, co by měl činiti. Druhé úskalí vidím ve formulaci výzkumné otázky. Chápu, že fenomenologický úhel pohledu, který autor sleduje, ho nutí k obavě, že některé poznatky mohou propadnout jako nedůležité. Ve výkladu proto postupuje spíše induktivně, a tak formuluje cíl výzkumu a otázku jako

reflexi stavu situace, jejích strukturních a činnostních aspektů. Chci proto navrhnout, že pro zacílení výzkumu by bylo vhodnější vycházet z formulace (specifičtější pojatého) výzkumného problému. Prezentace postupů a poznatků, jak zvládat smysluplnost práce (viz Schéma 1 a Schéma 2), formulaci výzkumného problému jistě umožňuje. Navíc takové východisko výzkumu nabízí možnost dojít k určitému poznávacímu výsledku a neodkazovat se na trvalou neukončenost vědeckého bádání, jak to nabízí tradiční hodnotová orientace vědy a autor to využívá ve svém závěru.

Na závěr svého oponentského hodnocení se chci věnovat výsledkům autorova výzkumu (4. kapitola) a upozornit na ty uplatněné poznatky, které přispívají k porozumění souvislostí mezi fenomenálními pohnutkami, formováním zkušenosti / názorů a k využití jejich veřejné konfrontace při tvorbě sdíleného vědění (komonsensu, zdravého rozumu). Chci vyzdvihnout ty prezentované poznatky, které přispívají k porozumění tomuto tematickému okruhu, a formulovat dotazy k argumentům, jejichž úloha v autorově výkladu mně byla nejasná.

Podle mého čtení předloženého textu spojuje autor studium i analýzu prožívané a zčásti přenositelné zkušenosti jako subjektivní smysluplnost; účelovost, dočasnost, resp. pracovní podmínky, sociální jistoty a vztah ke kolektivu pak chápe jako objektivní smysluplnost. Dále konstatuje, že obě formy vědění o smysluplnosti se ve vědomí a vědění aktérů prolínají a jsou reflektovány jako esence. K tomu ještě autor dodává, že subjektivní smysluplnost je spíše výrazem pro svobodu projevu, přičemž objektivní smysluplnost vyjadřuje obecnější platnost názoru na smysl práce, je výrazem pravdivosti a nezaujatosti (s.81). Uvedený stav interakce subjektivní a objektivní smysluplnosti pak umožňuje vyhodnocení konkrétní situace v určité perspektivě. Uvedená argumentace se značně sblíží s pohledem klasiků sociologie vědění (Mannheim, Schutz) na úlohu perspektivního úhlu pohledu při „shrnutí“ rozmanitých podob prožívaného a praktického vědění. Pro ujasnění této důležité argumentační shody mám na autora některé dotazy. První se týká volby pojmů (spokojenosti a motivace) pro analýzu smysluplnosti, kterou označuje jako arbitrární; takto zvolené pojmy označuje jako „nulové“. Volba uplatněných pojmů se mně nejeví jako arbitrární a rád bych se dozvěděl, jak byla tato volba ovlivněna a proč by neměly mít tyto pojmy mít možnost projít diskutovatelným zdůvodněním. Další dotaz se týká metody vedení a vyhodnocení rozhovorů a účasti na zkoumané sociální situaci, které autor označuje jako flexibilní kódování; tento postup umožňuje podle autora soustředění analýzy na vztahy mezi kódy a odpojení analýzy od obsahů (ss. 47, 49) a lépe vystihnout ambivalentní zkušenost aktérů (s. 71). Komentář k okolnostem, které flexibilitu umožňují, by byl užitečným. Obdobně mne zaujal i odkaz na snímání rozhovorů, což mělo nabídnout možnost důkladněji sledovat vliv neverbální komunikace na stav dorozumění v rozhovoru. Nabízí se otázka, jak tato poznávací možnost byla využita, jak ovlivnila získané poznatky?

Celkově hodnotím předloženou diplomovou práci jak velmi dobrou; jsem připraven zvažovat toto hodnocení také s ohledem na odpovědi, které autor uvede při obhajobě k mým dotazům.

V Černošicích, 8. 9. 2021

Müller Karel